

आठवणीच्या हिंदोळ्यावर

आठवणी दाटतात अशी एक काव्यपंक्ती आहे. या काव्यपंक्तीत कुणीतरी कुणाची तरी आठवण काढून त्या आठवणीत रममाण होत आहे. आपले मनही असेच असते. नसता जवळ जेव्हा छळतो विरह मला हा अशी आपली प्रत्येकाची अवस्था कधी ना कधी होत असते. गतस्मृतींची चाळता पाने आठवणी दाटतात आणि मग मनाची त्या आठवणीची जुळवाजुळव सुरू होत जाते अगदी एखाद्या मैफलीच्या सुरुवातीला गायकाने वादकांशी मेळ घालताना स्वर तालांची जुळवाजुळव करावी तशी. मनाच्या नियोगे हे सर्व काही घडत असते. विचारात असताना माणसे कधी अकस्मात या आठवणीत रमतात. आता तुम्ही म्हणाल हे एवढे आठवण पुराण कशाला लावलेय. आणि लावलेय तर नमनालाच घडाभर तेल कशाला घालताय ? थेट काय ते सांगा की. त्याचे काय झाले. परवाच कला अकादमीत गीत रामायणाच्या षष्ठ्यब्दीपूर्तीनिमित्त कार्यक्रम झाला. फार फार वर्षापूर्वी असेच आताच्या नव्या पिढीतील तरुणाईला त्या गीत रामायणाचे वर्णन करावे लागेल. गीत रामायणाची मोहिनी आजही कायम आहे, हे त्या कार्यक्रमावरून कळाले. मग महाराष्ट्रात जन्मलेले हे गीत रामायण जन्माला आले त्याच्या अनेक आख्यायिका तयार झाल्या. त्यातील प्रत्येक गाण्याचीही कुळकथाच जन्माला आली. त्यातील काही तर अगदी दंतकथा वाटाव्यात अशाच आहेत. या गीत रामायणाचे जनक आधुनिक वाल्मिकी असलेले ग. दि. माडगुळकर अर्थात अण्णा हे महाराष्ट्रातील असले तरी त्याच्या जन्माला कारण झालेले सीताकांत लाड हे मात्र गोव्याचे होते ही गोष्ट नव्या पिढीला कुटली माहीत. कुटल्याही गोष्टीला कारणभाव आणि कार्यकारण भाव असतो असे आपले तर्कशास्त्र सांगते.

पुणे आकाशवाणी केंद्रावर कार्यक्रम अधिकारी असलेले सीताकांत लाड यांनी गदिमांकडे रामकथेवर आधारित एखादी गीत मालिका सुरू करण्याचा विचार बोलून दाखविला आणि गदिमांनी त्याला मान्यताही दिली. त्यातील प्रत्येक आठवड्याचे गीत लिहून घेताना सीताकांतांना गदिमांच्या मागे लागवे लागे. कधी कधी तर अगदी शेवटच्या क्षणी आयत्यावेळी अण्णा गीत लिहून देत. या सगळ्या गोष्टी परवा गीत रामायण गाताना श्रीधर फडके यांनी सांगितल्याच. मला त्या आधीही ज्ञात होत्या. त्या सर्व मनःपटलावर पुन्हा एखाद्या चित्रपटासारख्या तरळून गेल्या आणि मन कसे नॉस्टॅलजिक झाले. गीत रामायणाच्या निर्मितीला सीताकांत लाड हे कारणीभूत होते हे मला ज्ञात होतेच. मी जेव्हा गोव्यात कामावर रुजू झालो त्यावेळी सीताकांत लाड हे गोव्याचे आहेत, हे माहीत असल्याने मी त्यांच्या निवासस्थानाची चौकशी करून ते शोधून काढले. त्यावेळी सीताकांत लाड पणजीत सांत इनेजलाच राहत. मी एकदा त्यांच्या घरी गेलो परंतु त्यावेळी ते खूप आजारी आहेत, असे मला सांगण्यात आले. ते कुणालाच भेटत नाहीत आणि बोलूही शकत नाहीत, असे त्यांच्या घरच्या मंडळींनी सांगितले. तर काही काळाने ते कालवश झाले. त्यांना भेटायचे राहूनच गेले. माझ्या आयुष्यात अशी भेटीगाटीची हुलकावणी बऱ्याच वेळा झाली आहे. सीताकांत लाड यांच्या निधनाने मला त्यांच्या भेटीचा योग आलाच नाही, ही रुखरुख माझ्या मनाला कित्येक वर्षे लागून राहिली होती. पुणे आकाशवाणीवर जेव्हा गीत रामायणाचा जन्म झाला तो क्षण मला अनुभवता आला नव्हता परंतु त्यानंतर काही वर्षांनी पुणे आकाशवाणीने दर रविवारी सकाळी ते पुनःप्रक्षेपित केले. त्यावेळी निवेदक त्यावर भाष्य करायचे. पुरुषोत्तम जोशी नावाचे निवेदक अगदी हृदयद्रावक शैलीत ते वर्णन करायचे. त्यावेळी सीताकांत लाड यांचा उल्लेख नेहमी येत असे. गीत रामायणाचे पुस्तक मी विकत घेतले त्यातही सीताकांत लाड यांचा उल्लेख होता. दस्तुरखुद्द गदिमांनी हे पुस्तक सीताकांत लाड यांनाच अर्पण केले होते. ही प्रत भारत सरकारच्या प्रसिद्धी खात्याने त्यावेळी प्रसिद्ध केली होती. त्याचे मी कैक वेळा पारायण केले. त्या पुस्तकातील लेखात बा. भ. बोरकरांनीदेखील सीताकांतबाबचा उल्लेख केला आहे. तो वाचून सीताकांत बाबना भेटण्याची तीव्र इच्छा मनात दाटून राहिली होती. त्या इच्छेची पूर्ती काही झाली नाही. ते निधन पावल्याने ती इच्छा मनातच दबून राहिली आहे. परवा झालेल्या कार्यक्रमात सीताकांत लाड यांचे पुत्र आनंद यांचा सत्कार झाला. त्यावेळी ही खंत पुन्हा उफाळून आली. सीताकांत यांना भेटत आले नाही तरी त्यांच्या दुसऱ्या पिढीला तर भेटता आले, अशा रीतीने मी दुधाची तहान ताकावर भागवून घेतली.

याबाबतची दुसरीही एक आठवण माझ्या मनात घर करून राहिली आहे. ती मात्र गोड आहे. गीत रामायण जनमानात पोचविणारे बाबूजी अर्थात सुधीर फडके हे गीत रामायणाच्या गायनाचे जाहीर कार्यक्रमदेखील करीत. मी महाविद्यालयात शिकत असतानाची ही गोष्ट आहे. आमच्या गावात (कुडूवाडी, जि. सोलापूर) येथे ते कार्यक्रमासाठी आले होते. त्यावेळी त्यांचे दर्शनही झाले होते. त्यानंतर एकदा बार्शी येथे त्यांचा कार्यक्रम होता आणि अकस्मात त्यांची गाडी बंद पडली गाडी दुरुस्त होण्यासाठी बराच वेळ लागणार होता. तो जमाना मेरे पिया गये रंगून वाल्या टेलिफोनचा होता. त्यावेळी मोबाईलच काय परंतु एक रुपयावाले एसटीडी बूथदेखील नव्हते. फोन करायचा तर नजीकच्या पोस्ट ऑफिसात जावे लागे. तेथून तुम्हाला ज्या व्यक्तीला संपर्क साधायचा आहे. त्या व्यक्तीच्या गावातील पोस्टात ट्रंक कॉल करावा लागे. तेथून त्या व्यक्तीला बोलावून आणून मग पुन्हा पहिल्या पोस्टात फोन केला जाई आणि संपर्काची ही किमया पूर्ण केली जाई. बाबूजींना त्यासाठी कुडूवाडीच्या पोस्टात यावे लागले. माझे वडील त्यावेळी तेथे मुख्य टपाल अधिकारी होते. त्यामुळे साहजिकच बोलता बोलता ही येथे आलेली व्यक्ती सुधीर फडके आहे, हे त्यांना फोनच्या तपशिलामुळे कळाले. मग त्यांनी त्यांना आमच्या घरीच आणले. तेव्हा पोस्ट मास्तरसाठी कार्यालय इमारतीत निवास व्यवस्था असे. त्यावेळी बाबूजींचे रूप मला पाहायला मिळाले. त्यांच्याशी गप्पा मारता आल्या. या आठवणी माझ्या मनाच्या कप्प्यात आजही ताज्या आहेत. त्या आठवणींनाही गीत रामायणामुळे उजाळा मिळाला.

प्रकाश रामचंद्र क्षीरसागर (९०११०८२२९९)

अर्नेस्टिना, थोरले भाट,

ताळगाव, गोवा

पिन - ४०३००२